

Met zijn komedies over kleinmenselijke kantjes is Molière al vier eeuwen het monstre sacré van het Franse theater. Dat wordt dit jaar groots gevierd: in de Comédie-Française focust Ivo van Hove op de donkere ziel in 's mans stukken, terwijl tg Stan volop kiest voor de bevrijdende bulderlach. 'Molière is kindertheater voor volwassenen.'

Zaterdagavond 15 januari, Place Colette, Parijs. In de Comédie-Française, vlak bij het Louvre, wordt het feestjaar afgetrapt ter ere van de maestro van de Franse toneelschrijfkunst. Op de dag af 400 jaar na Molières doopsel (de geboortedatum van Jean-Baptiste Poquelin, zoals zijn echte naam luidt, is onbekend) gaat onze landgenoot Ivo van Hove er in première met *Le Tartuffe* of *l'hypocrite*. Het iconische theaterhuis uit 1680, dat zeven jaar na Molières dood is opgericht en ontstond uit de as van zijn toneelgroep, heeft als missie om 's mans repertoire levend te houden. Tot de zomer is het er al Molière wat de klok slaat: op het programma staan zeventien van zijn toneelstukken, naast zeven voorstellingen over de man die er postuum in slaagde om het Frans synoniem te maken met 'de taal van Molière'.

Een bezoekje aan de Comédie-Française is een belevenis. In de tot de nok gevulde Salle Richelieu (geen beperkte capaciteit door corona hier) neem je plaats op houten stoeltjes met rode pluchen bekleding, in de wandelgangen stuit je op portretten van Molière met zijn weelderige krullen, donkere wenkbrauwen en verfiende snor. Elders in het gebouw staat een stoel uit de originele opvoering van *Le Malade imaginaire*, het laatste stuk dat Molière schreef en waarin hij de hoofdrol speelde, alvorens hij in de nacht na de vierde opvoering op 51-jarige leeftijd onverwachts overleed. Nog steeds is het de traditie om ieder jaar op 15 januari een buste van Molière op scène te zetten, waarbij alle 59 leden van de troupe de comédiens hem groeten en een fragment citeren uit een van zijn stukken. Alles aan deze plek, bijgenaamd La Maison de Molière, ademt geschiedenis.

Dat Eric Ruf, acteur en sinds 2014 'administrateur-generaal' van de Comédie-Française, aan Ivo van Hove vroeg om de spits af te bijten van het Molière-jaar, vond die laatste een hele eer. Van Hove regisseerde eerder al *De vrek* en *De misantroop* van Molière, telkens in twee verschillende landen. Maar Molière in Frankrijk? Dat ging hij altijd uit de weg, net als Shakespeare regisseren in Engeland. Te risicovol, vond hij, zo in het hol van de leeuw. Alleen was dit een aanbod dat hij niet kon weigeren, vertelt hij als we hem na de première bellen. Al heeft de omvang zelfs hem verrast: de première werd in Frankrijk en zes andere landen gestreamd in de cinema, de speelreeks in Parijs is tot april zo goed als uitverkocht en de Franse kranten staan al weken vol met artikels over de erfenis van Molière.

Geen hocus pocus

Dat Van Hove hier voor het eerst de 'originele' *Tartuffe* opvoert, wekt ook nieuwsgierigheid. Het zit zo: toen Molière in 1664 *Le Tartuffe* of *l'hypocrite* schreef, werd het stuk al na twee opvoeringen aan het hof van Louis XIV afgevoerd. De Zonnekoning hield ervan, maar zwichtte onder de druk van de aartsbisschop van Parijs, die vond dat het spotte met het geloof. *Tartuffe* is in de oerversie immers een devote gelovige, die zich binnen werkt bij Orgon en Elmire en als een splinterbom het keurige gezin op stelten zet. Pas vijf jaar later kreeg het herwerkte, tot vijf aktes uitgebreide *Le Tartuffe* of *l'imposteur* de koninklijke zegen om gespeeld te worden. In die gekuiste versie is *Tartuffe* een simpele bedrieger geworden en krijgt het stuk een happy end: aan het slot verschijnt een gezant van de koning als een *deus ex machina* ten tonele, die meldt dat *Tartuffe* het onderspit heeft gedolven en de rust en orde zijn hersteld.

'Een onbevredigend einde, dat eigenlijk geen einde is', vindt Van Hove. 'Het is een soort hocus pocus die verbergt dat het gezin in chaos achterblijft.' Daarom wou hij de gecanoniseerde versie van *Tartuffe* - met een duizelingwekkende 3.193 opvoeringen dé onbetwiste nummer één uit het rijke repertoire van de Comédie-Française - niet opvoeren. Maar Van Hove wist ook dat de befaamde Molière-biograaf Georges Forestier samen met Isabelle Grellet het originele toneelstuk, dat verloren is gegaan, reconstrueerde. Het is die meer gestroomlijnde versie van drie aktes die nu het levenslicht ziet op het toneel - een wereldprimeur. Van Hove hoopt alvast dat dit de nieuwe standaard-*Tartuffe* wordt. 'Er komen nu al telefoons uit Spanje en andere landen met de vraag om de toneeltekst te vertalen. Ik ben ervan overtuigd dat die nog vele levens zal krijgen.'

Van Hove noemt deze versie 'brutaler en emotioneler'. Centraal in het stuk staat de 'subversiviteit van de liefde', namelijk de amoureuze affaire tussen *Tartuffe* en Elmire en de mystieke relatie tussen *Tartuffe* en Orgon, de man van Elmire. Omdat Van Hove met de 33-jarige Christophe Montenez, die eerder de hoofdrol speelde in zijn bekroonde *Les damnés*, kiest voor een jonge *Tartuffe*, wordt het gevecht om aandacht tussen *Tartuffe* en Damis, de verwaarloosde zoon van Orgon, volgens Van Hove 'een broederstrijd met bijbelse allures'. En inderdaad: eigen aan Van Hoves fysieke theater wordt op scène veel gehijgd, gehunkerd en gerollebold, versterkt door muziek van de beroemde filmcomponist Alexandre Desplat.

'Ik voer Molières stukken op als sociale drama's', aldus Van Hove. 'Ze spelen als pure komedie vind ik een te makkelijke uitvlucht, dan dreigt het al snel Louis de Funès te worden. Niet dat ik iets heb tegen De Funès, ik kan hartelijk om hem lachen, maar zo doe je de diepgang van Molière in deze tijd onrecht aan.'

Van *Tartuffe* tot Trump

Dat brengt ons meteen bij de hamvraag: is Molière, met zijn blijspelen en zedenkomedies over intriges die zich afspelen in het ancien régime, vandaag nog relevant? Ja, zegt Jolente De Keersmaecker, die met Toneelspelersgezelschap Stan later dit voorjaar door Frankrijk toert met Poquelin II (een double bill van Molières stukken *De vrek* en *Le Bourgeois gentilhomme*). 'Door grote strepen te trekken en archetypische personages op te voeren, toont Molière heel mooi de kleinmenselijkheid', zegt ze. 'Daarbij speelt hij volop met overdrijving. In *De vrek* is het bijna ongeloofwaardig hoe gierig het hoofdpersonage is, maar door de extremiteit ervan barst je

toch in lachen uit. Tegelijk krijg je als publiek een spiegel voorgehouden. Door de burleske en kolder het tragische laten zien: daarin is Molière een meester.'

Voor zijn tijd was het sowieso revolutionair wat Molière deed: hij bekritiseerde de blinde idolatrie van de macht en de hypocrisie van de medici, de kerk en het hof, hoewel hij van dat hof financieel afhankelijk was. Tegelijk ontmaskerde hij de dubbele moraal in elk van ons.

Neem nu *Le Bourgeois gentilhomme*, waarin hij spot met een rijke burger die het gedrag van de adel wil imiteren. Het is maatschappijkritiek, met de lach als wapen - niet toevallig wordt hij weleens een 'humoralist' genoemd. In zijn stukken bracht hij best progressieve thema's naar voren, waarmee hij een jong publiek aantrok, zoals de gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, vrijheid binnen het huwelijk en de noodzaak van vrouwenonderwijs - hete hangijzers in de salons van die tijd. Volgens de Franse onderzoekster Florence Fix was hij een van de eersten om volwaardige komische vrouwenrollen te schrijven.

Maar de tijden veranderen. 'Natuurlijk worstelen we vandaag soms met de verouderde man-vrouwverhoudingen in zijn stukken', zegt De Keersmaeker. 'Zo speel ik in *De vrek* een dochter wier vader haar verplicht om te trouwen met een rijkard. Dat is niet meer van deze tijd, maar door je spel zo uit te vergroten kun je toch iets zeggen over het machisme en de patriarchale structuren waarin we ook nu nog leven.'

'De toneelstukken van Molière spelen zich altijd af in familieverband', legt Van Hove uit. 'Naar de buitenwereld toe ziet die familie er perfect uit, maar vanbinnen is ze een ruïne. En familiedrama's zijn voor iedereen herkenbaar, zelfs als je geen familie meer hebt.'

Geniaal aan Molière is dat hij met die herkenbare alledaagse gebeurtenissen in een gezin iets zegt over de grotere bewegingen in de samenleving, aldus Van Hove. 'In Molières tijd waren er grote migratiestromen van het platteland naar de stad. Mensen moesten zich onderling tegenover elkaar verhouden, identiteitskwesies en standverschillen speelden op. Vandaag zie je die sociale onrust, migratiestromen en klassenverschillen nog steeds. Net als het dilemma uit *Tartuffe*: bekom je verandering het best via redelijkheid of via geweld, zoals we vorig jaar zagen bij de Capitoolbestorming? In de laatste scène van *Tartuffe* zegt de mater familias: "Je moet niet geloven wat je ziet." Daar zitten we bij Trumps alternatieve feiten.'

Dat is wat volgens Van Hove grote meesters kenmerkt: 'Heldere verhalen vertellen met begrijpelijke personages, waaronder een zwarte ziel en grotere sociale dimensies schuilgaan.'

Billenkletzers

Waarom Molière dan niet vaker wordt opgevoerd in de Lage Landen? Onder anderen Dirk Tanghe (bij De Paardenkathedraal in Utrecht) en Luk Perceval (weliswaar bij de Berlijnse Schaubühne) waagden zich in het verleden aan Molière, maar recente opvoeringen zijn schaars of onbestaand - op tg Stan na. Dat in tegenstelling tot de oude Grieken, Shakespeare, Tsjechov en Ibsen, die wel nog met de regelmaat van de klok worden gespeeld. 'Misschien omdat men bij Molière denkt: het is maar komedie?', zegt Van Hove. Zo verafgood Molière wordt in de Franstalige (theater)wereld, zo passé lijkt hij daarbuiten. 'Dat er een gebrek is aan goede vertalingen die Molière toegankelijk maken, speelt ook mee. Verschillende van zijn stukken zijn op rijm, daar raak je in vertaling niet aan uit.'

Zijn *Tartuffe* bij de Comédie-Française is wél volledig in rijmende alexandrijnen. Daar was Van Hove beducht voor. 'Ik vroeg de acteurs: "Pas chanter s'il vous plaît, juste dire le texte!" Dat hebben ze gedaan, het zijn dan ook fantastische acteurs.' Al blijft onvermijdelijk toch iets van het declamerende spreken hangen, dat we in het Nederlandstalige theater niet meer kennen. Mede daardoor kunnen Molières verzen vandaag taai aanvoelen voor het publiek.

Toch speelt tg Stan de Franse versie van Poquelin II in de originele Molière-taal, vertelt De Keersmaeker. 'Molière was zelf acteur en had een compagnie van toneelspelers, en dat voel je. Aan het ritme en de snedigheid van Molière kunnen veel schrijvers een puntje zuigen.' Molières muzikaliteit komt zeker ook door zijn samenwerkingen met de componist Lully, met wie hij beroemde comédies-ballets creëerde aan het hof in Versailles.

In 2023, wanneer Molière 350 jaar dood is, is tg Stan te gast op het Festival d'Avignon met zijn twee Poquelin-producties (de eerste dateert uit 2003), samen goed voor vijf uur theater. Poquelin II werd in deze krant omschreven als een 'lekker ouderwetse dijenkletter' vol misverstanden en kat-en-muislapstick, waarbij de acteurs spelen met 'ironische distantie en pretentieloze overdrijving' en heerlijk 'schmieren'. De Keersmaeker: 'Met onze Molière-producties zoeken we een fundament op van theater: de ontlasting die je als acteurs samen met je publiek beleeft, de bulderlach die door de zaal galmt. Er is niets mis met een billenkletter, zolang je het op een niet-vulgaire manier speelt.' Volgens De Keersmaeker schreef Molière met een bepaalde naïviteit, die aanleunt bij de *commedia dell'arte*. 'Het is soms bijna kindertheater voor volwassenen. (lacht) Daardoor voelen kijkers zich in hun comfortzone. Je kunt Molière zowel spelen op dorpspleinen als in cultuurtempels. Het is belangrijk dat dit soort theater blijft bestaan, anders verval je in elitarisme. Molière is daar een perfect antidotum tegen.'

Le Tartuffe speelt tot 24 april in de Comédie-Française, die tot juli volledig in het teken staat van Molière. Meer info over het feestjaar op moliere2022.org

Door Filip Tielens

Copyright © 2022 Mediahuis. All rights reserved